

ПРАВОВИЙ ТЕКСТ ЯК СОЦІАЛЬНО-МОВЛЕННЕВЕ ЯВИЩЕ КОМУНІКАЦІЇ

Диференційовано визначення «правовий текст», «юридичний текст», простежено тенденції формування правового і юридичного текстів, правового дискурсу, розглянуто текст як комунікативну одиницю, висвітлено різні погляди на дефініцію поняття «текст», процес творення тексту, проаналізовано різні підходи до класифікації тексту як соціально-мовленнєвого явища, описано типи інформації, які містять правові та юридичні тексти.

Ключові слова: *текст, правовий текст, юридичний текст, правовий дискурс, право, масова комунікація, класифікація текстів, інформація, типи інформації.*

Постановка проблеми. Соціальна комунікація, як і будь-яке знаряддя суспільного впливу, послуговуючись правовими і юридичними текстами, здійснює співвіднесення суспільного буття із конституційними правами й свободами громадян та організацій. А правовий дискурс (і правовий текст, який є матеріально вираженим результатом правового дискурсу), як важлива складова комунікативної системи, через засоби масової інформації, зокрема друковані, забезпечує правову взаємодію громадян і вдосконалення взаємозв'язків між усіма суб'єктами суспільства.

Стан дослідження. Зростає кількість досліджень із вивчення проблем функціонування мови в засобах масової комунікації. Над цим питанням працювали такі відомі вчені: Т. Ван Дейк, Алан Белл, Мартин Мантгомері, Роберт Фаулер, Б. Кривенко, І. Лисакова, В. Костомаров, Т. Добросклонська, Г. Солганик, Г. Почепцов, М. Яцимірська, Ф. Бацевич, А. Капелюшний та інші. Вчені звертали увагу на визначення функціонально-стилістичного статусу мови ЗМІ, способи вивчення різноманітних типів медіатексту, вплив на мову ЗМІ соціокультурних факторів, лінгвомедійні технології впливу медіатекстів на свідомість комуніканта.

Мета статті полягає в аналізі правового тексту як соціально-мовленнєвого явища комунікації. Успішному досягненню цієї мети сприяє виконання таких завдань: окреслення дефініцій «правовий

текст», «юридичний текст», простеження тенденції формування правового і юридичного текстів, правового дискурсу, розгляд тексту як комунікативної одиниці, представлення різноманітних поглядів учених на поняття «текст», процес творення тексту, аналіз відмінних підходів до класифікації тексту як соціально-мовленнєвого явища, опис типів інформації, що містять правові та юридичні тексти.

Виклад основних положень. На основі значень термінів «правовий», «юридичний», «текст», які подані у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, сформулюємо визначення правового та юридичного текстів.

Правовий текст – це комунікативна одиниця, підвид універсального тексту із ознаками цілісного, завершеного, зв'язного твору як явища мовної і позамовної дійсності, що відображає правові соціокультурні традиції, конститує захист прав і свобод людини і громадянина через передання та збереження інформації у процесі правової комунікації [1, с. 1436, 1101].

Юридичний текст – це відтворений письмово документ, пов'язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням [1, с. 1436, 1644].

Правова комунікація (масова) сформована як засіб трансляції соціально-нормативної інформації, яка програмує правові відносини та праворозуміння у суспільстві, слугує створенню синергетичної рівноваги у намірах громадян і держави.

На тлі розвитку сучасної масової комунікації виразно простежуються тенденції формування правового і юридичного текстів, фахового правового дискурсу. Наприклад: *«На жаль, на правові інституції, які мали б бути на сторожі Основного Закону, жодних сподівань суспільство вже давно не покладає. «Кишеньковий» Конституційний суд, особливо в теперішньому складі, став зовсім передбачуваним, бо працює за принципом політичного флюгера. Міністерство юстиції при теперішньому очільнику само ж і продукує ці неконституційні законопроекти. Та й опозиція не знаходить часу, аби готувати конституційні подання та бодай привертати увагу суспільства до фактів порушення Конституції»* (тижневик «Дзеркало тижня», далі – ДТ), 11 лют. 2010 року).

На цю тенденцію (формування правового і юридичного текстів, фахового дискурсу) впливають:

1) розвиток сучасних форм правової освіти, які формують обсяг і зміст інформації; правову культуру;

2) зростання розуміння державою та громадянами важливості циркуляції правової та юридичної інформації, в основі якої – вища мета: забезпечення панування верховенства права;

3) зростання кількості транснаціональних учасників обміну і правовою, і протиправною інформацією в мережі різноспрямованих засобів масової комунікації;

4) зростання інтересу до правової інформації;

5) продовження розвитку дискусії у правовому дискурсі щодо способів і методів встановлення правопорядку в країні.

Текст розглядається насамперед як соціально-мовленнєве явище, комунікативна одиниця. Virізнюють три підходи до класифікації текстів: комунікативний, лінгвістичний (структурний) та семіотичний. За комунікативним аспектом розрізняються тексти з різноманітною настановою на адресанта, адресата, код і повідомлення. Аналізуючи текст із погляду його лінгвоструктурних особливостей, виділяють тексти з такими опозиційними характеристиками: граматично відзначені/не відзначені, повні/неповні, клішовані/не клішовані. Семіотичний підхід припускає аналіз синтаксису, семантики, прагматики текстів [2, с. 413].

Різноманітність підходів до тлумачення тексту пояснюється складністю цього поняття і важливістю його для людини.

З погляду прагматики виокремлюють кілька типів інформації:

а) змістовно-фактуальну (ЗФІ);

б) змістовно-коцептуальну (ЗКІ);

в) змістовно-підтекстову (ЗПІ) [3, с. 27].

Змістовно-фактуальна інформація містить повідомлення про факти, події, процеси, які відбуваються у реальному або віртуальному світі.

Наприклад: *«У 2005 р. президент вирішив «підитовхнути» УАПЦ до возз'єднання з УПЦ КП. У вересні 2005-го відбулися засідання об'єднуючих комісії УПЦ КП і УАПЦ, а в жовтні того ж року – засідання спільної конференції єпископату УПЦ КП і УАПЦ, де було ухвалено ... документі конференції навіть було названо можливу дату проведення об'єднаної конференції – 19 листопада 2005 р.»* (ДТ, 15 лют. 2010 року).

Змістовно-коцептуальна інформація повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, описаними засобами ЗФІ. Така ЗКІ виводиться з цілого тексту і є творчим авторським переосмисленням того, що сприймається, відтворюється

автором. ЗКІ потребує тлумачення, що стає можливим у разі занурення не лише у текст, а й у дискурс. Тому декодування тексту потребує знання епохи, мовних особливостей жанру, стилю, індивідуальності автора. Отже, ЗКІ складається із замислу автора та змістової інтерпретації. Змістовно-підтекстова інформація (ЗПІ) пов'язана з глибинним змістом, який криється у конотативних співзначеннях та породжується асоціативними зв'язками читацького сприйняття [3, с. 2].

Сучасна лінгвістична наука в дослідженні тексту сягнула за межі речення, формує прагматичну парадигму, надає перевагу комунікативно-дискурсному аналізу. Виникли нові лінгвістичні концепції, теорії, дослідження, на основі яких ґрунтуються новітні мовні дисципліни. Система поглядів на текст як об'єкт дослідження розширила свої межі, охопивши психологію людини, її свідомість, мислення, сприйняття, емоції в культурно-соціальному контексті. Активно розпочала розвиватися когнітивна наука (Дж. Міллер, Т. Майєрс, К. Браун), психолінгвістика, теорія лінгвістичних гештальтів (Дж. Лакофф), діяльнісна концепція мови, тобто трактування мови як діяльності, процесу (В. Гумбольдт), лінгвістична прагматика, теорія мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Р. Серль, З. Вендлер), вивчення тексту як «мови дії» та ін. [4, с. 364].

У комунікативній лінгвістиці деякі вчені текстом називають процес спілкування. Інші розглядають текст як результат спілкування, співвідносячи його з поняттям «дискурс».

Ф. Бацевич пояснює текст як результат спілкування (інтерації та трансакції), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється «живий» дискурс після свого завершення [5, с. 147].

Для нашої оцінки правового газетного тексту важливим є твердження В. Іванова, який зазначає, що кожний з елементів тексту містив би свою інформацію, якщо б не був включений у загальний текст як деяку ієрархію комунікативних програм, тобто в систему зв'язків.

Діяльність спілкування актуалізується в породженні та інтерпретації текстів. Не просто фіксуючих як деякі відрізки мовного потоку, але є певним способом реалізації комунікативно-пізнавальних програм. У цьому значення текст – це породження комунікативно-пізнавальної діяльності, яке стає її об'єктом. Текстову діяльність можна розглядати як самостійну діяльність з власним завданням та продуктом [6, с. 1].

Одним із основних напрямів оцінки лінгвістики тексту став аналіз структури тексту як важливого складника сприйняття літературного чи публіцистичного твору [7, с. 60]. З цього очевидно, що актуалізуються проблеми комунікативної організації тексту та текстової діяльності, а не питання семантичної або формальної близькості послідовно розташованих висловлювань. Отже, текст вивчають як засіб мовної комунікації, що вимагає від мовця під час розгортання текстового змісту дотримуватися певних прагматичних правил, які мають забезпечувати спільний для комунікантів обсяг знань – картину світу, презупозицію тощо [4, с. 364].

Структура тексту – це зв'язний тип організації смислового змісту тексту на рівні повної цілісності. Під час вивчення структури тексту повинні враховуватися три аспекти: матеріальні складові структури, відношення між ними, цілісність об'єкта [7, с. 60].

К. Серажим зазначає, що текст як елементарна (тобто базова, мінімальна й основна) зрима одиниця дискурсу – явище не тільки лінгвістичне, але і екстралінгвістичне. З погляду сучасної лінгвістики тексту (враховує лінгвістичні аспекти народження і сприйняття тексту), він є продуктом, що утворився внаслідок мовної специфіки та адресований мовній особистості. Окрім того, у тексті реалізується антиномія: системність/індивідуальність, без яких він не може бути пізнаваним, а отже – буде мертвим [8, с. 57]. Текст утворюється певною глобальною структурою, що містить у собі глибинну й поверхневу структуру [7, с. 60].

Існують три основні напрями, які вивчають різноманітність текстового змісту (інформативність тексту):

- 1) комунікативна модель текстового змісту (її запропонував К. Бюлер і розвинув Р. Якобсон). Вона охоплює такі складові: референційну, емотивну, вокативну, поетичну, металінгвістичну та фактичну;
- 2) ширші загальносеміотичні концепції, за якими зміст тексту розглядається в єдності його прагматичних і семіотичних компонентів;
- 3) вузькосемантичні концепції змісту тексту, у межах яких він диференціюється за рівнем експліцитності його компонентів – на експліцитну та імпліцитну складові [7, с. 61].

Текст загалом є одиницею дискурсу, одиницею правового газетного дискурсу є правовий текст. Газетний текст є породженням і відображенням ситуації. Автор сприймає ситуацію. Вона відображається у його свідомості, потім автор вибирає й відбирає ті знакові форми, які, по-перше, максимально повно й адекватно відображають і виражають

задум, по-друге, – максимально відповідають «типу» реципієнта, входять у його знакову систему і змістовий код, що і дозволяє останньому сприймати і розуміти текст [8, с. 58]. Автор не тільки створює текст, а й певною мірою прогнозує його сприйняття іншою людиною. Отже, правовий текст є вербально вираженою і знаково зафіксованою реакцією на певну ситуацію.

На діяльність суб'єкта текстотворення впливають: основна комунікативна мета, прагматичні статуси суб'єкта та адресата комунікації. Автор, адресат і мета комунікації створюють прагматичну ситуацію породження тексту певного класу. Автор діє в тих умовах, які пропонує йому комунікативно-прагматична ситуація породження текстів певного функціонального класу [9, с. 12–13].

У процесі творення тексту, крім об'єктивних факторів, діють також суб'єктивні, до яких можна віднести інтелектуальні, моральні, психічні якості автора, його комунікативна компетенція, різноманітні екстралінгвістичні обставини (характер матеріальної маніфестації та розповсюдження тексту, інститути прихованої «цензури» та редагування), життєві обставини автора [9, с. 13].

Як основний засіб спілкування текст живе саме в комунікації: у моменти породження і сприйняття. Оскільки текст є твором людини, він пов'язаний з особливостями людської свідомості та мислення [10, с. 58]. На думку Б. Потятиника, «людина і текст перебувають у парадоксальних стосунках. Людина творить текст. Але і текст формує/деформує людину» [169, с. 23], що часто спостерігаємо у протиправній комунікативній діяльності окремих непрофесійних ЗМІ. Наприклад, повідомлення про олігархічні клани у сфері розподілу земель часто стають об'єктами опису в журналістській практиці. Це і розвінчування злочинної діяльності, і водночас спричинення появи вже дрібних нових фактів «земельних» порушень на ґрунті безкарності можновладців.

Висновки. Отже, правовий текст є продуктом, результатом правового дискурсу, який має специфічні особливості (типи інформації: змістовно-фактуальну, змістовно-концептуальну, змістовно-підтекстову), утворився внаслідок мовленнєвої діяльності та адресований мовній особистості. Відтак використання правової масової комунікації може сприяти нейтралізації комунікативного односпрямованого владного тиску, удосконаленню взаємозв'язків між усіма інституціями суспільства, продуктивності правотворчої, правотлумачної та правозастосовної діяльності у державі.

Юридичний текст – це письмово відображений документ, у якому зафіксовано відомості, пов'язані із законодавчими нормами, їх практичним використанням.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) В 27 / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл.

2. Артамонова І. Газета – текст: засоби сегментації / Ірина Артамонова // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 28–29 жовтня 2005 р.) / за ред. М. М. Романюка; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Львів, 2005. – С. 412–417.

3. Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації / Алла Євграфова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua>

4. Яцимирська М. Текст-дискурс як комунікативна сутність мовлення ЗМІ / Марія Яцимирська // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2004. – Вип. 25. – С. 363–369.

5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флоріан Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с. – (Альма-матер).

6. Іванов В. Ф. Текст та інші носії інформації в ЗМІ / В. Ф. Іванов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?Act=article&article=4>.

7. Серажим К. С. Структура тексту як складова процесу комунікації / Катерина Серажим // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Журналістика. – 2000. – Вип. 8. – С. 60–63.

8. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах суч. газетн. Публіцистики): монографія / Катерина Серажим. – К., 2002. – 392 с.

9. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Тетяна Радзівєвська // АНУ Інститут української мови; відп. ред. М. М. Пешак. – К., 1993. – 194 с.

10. Бубнова Г. И. Письменная и устная коммуникация: Синтаксис и просодия / Г. И. Бубнова, Н. К. Гарбовский. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 272 с.

11. Потятиник Б. Установка на нічю / Б. Потятиник // Унікаючи апокаліпсису: зб. статей та матеріалів з філософії масової комунікації. – Львів: ЗУМЦНЖ, 1999. – С. 15–37.

Кость С. П. Правовой текст как социально-речевое явление коммуникации

Дифференцировано определение «правовой текст», «юридический текст», прослежены тенденции формирования правового и юридического текстов, правового дискурса, рассмотрен текст как коммуникативная единица, освещены разные взгляды на дефиницию понятия «текст», процесс

творения текста, проанализировано личные подходы к классификации текста как социально речевому явлению, описаны типы информации, которые содержат правовые и юридические тексты.

Ключевые слова: текст, правовой текст, юридический текст, правовой дискурс, право, массовая коммуникация, классификация текстов, информация, типы информации.

Kost' S. P. Legal text as a social and speech communication phenomenon

The definitions of «legal text», «juridical text» were differentiated; the tendencies of forming of juridical and legal texts, legal discourse were traced; the text as a communicative unit was considered; different views of the definition of the term «text» and the process of creating a text were showed; different approaches to the classification of the text as a socio-speech phenomenon were analyzed; the types of information containing legal and juridical texts were described. The subject of study is the legal text as a social and speech communication phenomenon. The legal text is a communication unit, a subdivision of the universal text with the attributes of integrated, complete, coherent work as a phenomenon of linguistic and extra-linguistic reality, reflecting the legal social and cultural traditions, constituting rights and freedoms of a man and a citizen by means of the transferring and storage of information in the course of legal communication.

The purpose of the study is to analyze the legal text as socio-verbal communication phenomena. For successful achievement of the purpose it is necessary to perform the following tasks: to delineate the definitions of the concepts of «legal text», «juridical text»; to trace the forming tendencies of the legal and juridical texts; to consider the text as a communicative unit; to show different views of scholars on the concept of «text», the process of creation of a text; to analyze different approaches to the text classification as a socio-speech phenomenon; to describe the types of information including legal and juridical texts. In the course of work the bibliographic and descriptive methods were applied.

The main results of the research lie in distinguishing between the concepts of «legal text» and «juridical text», the statement that the legal text is visible, materially expressed consequence of legal discourse, highlighting trends on the basis of which the formation of legal and juridical texts takes place.

Set forth opinions and provisions can be used in practical activity of journalists, PR specialists, lawyers. Thus, the legal text is the product, the result of legal discourse having specific features (types of information: content-factual, content-conceptual, content-underlying), originating from the speech activity and addressed to the linguistic identity.

Key words: text, legal text, juridical text, legal discourse, law, mass communication, classification of texts, information, types of information.

Стаття надійшла 5 червня 2014 року